2026 PRACE JĘZYKOZNAWCZE XXVIII/3
ISSN 1509-5304 DOI 10.31648/pj.12939 193–204
eISSN 2450-0801

Małgorzata Szatkowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2014-1401
e-mail: granicejezyka@gmail.com

Dwurodzajowość rzeczowników męskoosobowych w świetle danych z NKJP i KWJP (na wybranych przykładach)

Masculine-personal nouns with two genders in the light of data from the National Corpus of Polish and the Corpus of Contemporary Polish (as based on selected examples)

Abstrakt
Celem artykułu jest weryfikacja istnienia w uzusie zjawiska wielorodzajowości rzeczowników, przejawiającej się w dwojakiej łączliwości: charakterystycznej dla rodzaju męskoosobowego (M1) i męskozwierzęcego (M2). Podstawę metodologiczną opisu stanowi publikacja Piotra Wojdaka (2013). Badacz przedstawia słownik apelatywnych jednostek wielorodzajowych, z którego na potrzeby niniejszego studium wybrano 32 leksemy. Za wyznaczniki rodzaju uznano właściwości składniowe w bierniku oraz mianowniku liczby mnogiej (acc pl i nom pl). Analiza częstotliwości wystąpień danych form w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP) oraz w Korpusie Współczesnego Języka Polskiego (KWJP) pozwoliła na sformułowanie wniosków dotyczących łączliwości rodzajowej w uzusie współczesnej polszczyzny. Przywołane przykłady potwierdzają istnienie opisywanego zjawiska zgodnie z założeniami przyjętymi w monografii Wojdaka. Pozwalają również określić tendencje użytkowników do wyboru jednego z wariantów składniowych. Istotnym elementem artykułu jest również omówienie trudności napotkanych podczas kwerendy korpusowej. Podjęta praca nie wyczerpuje opisywanego zagadnienia – dalszymi studiami korpusowymi należy objąć cały obszar wahań rodzajowych, by w pełni opisać funkcjonowanie tych leksemów rzeczownikowych we współczesnej polszczyźnie.

Słowa kluczowe: wielorodzajowość rzeczownika, rzeczowniki męskoosobowe, rzeczowniki niemęskoosobowe, Narodowy Korpus Języka Polskiego, Korpus Współczesnego Języka Polskiego

Abstract
The aim of this article is to verify whether usage actually attests to the existence of multigender nouns, manifested by two types of collocations: characteristic of the masculine personal gender (M1) and the masculine animal gender (M2).

The methodological basis for this description is Piotr Wojdak's publication from 2013. The researcher presents a dictionary of multigender appellative units, from which 32 lexemes were selected for this study. Gender determinants were identified by syntactic properties in the accusative and nominative plural (acc pl and nom pl). Analysis of the frequency of these forms in the National Corpus of Polish (NKJP) and the Corpus of Contemporary Polish (KWJP) made it possible to formulate conclusions regarding gender collocations in contemporary Polish usage. Provided examples confirm the existence of the described phenomenon, consistent with the assumptions made in Wojdak's monograph. They also enable the identification of users' tendencies to choose one of the syntactic variants. An important element of the article is also discussion of difficulties encountered during corpus research. This work does not exhaustively address the topic – further corpus studies should encompass the entire area of gender variation to fully describe the functioning of these noun lexemes in contemporary Polish.

Keywords: multigender noun, masculine personal nouns, non-masculine personal nouns, National Corpus of Polish, Corpus of the Contemporary Polish

1. Wprowadzenie

Celem artykułu[1] jest sprawdzenie (na pewnej grupie leksemów), jak w uzusie realizuje się zjawisko wielorodzajowości wśród rzeczowników męskoosobowych. Punktem wyjścia przedstawionych badań stał się opis zjawiska wielorodzajowości rzeczowników w monografii Piotra Wojdaka (2013), a dokładnie opis takiej grupy rzeczowników męskich, które (przy tym samym znaczeniu) w niektórych opracowaniach mają przypisane dwie wartości rodzajowe: męskoosobową (M1) i męskozwierzęcą (M2).

Wielorodzajowość rzeczowników rozpatruje się tu zgodnie z definicją Piotra Wojdaka: „Ze zjawiskiem wielorodzajowości mamy do czynienia wówczas, gdy istnieje zbiór morfologicznie pokrewnych form rzeczownikowych o jednakowym znaczeniu leksykalnym, który nie daje się sprowadzić do jednego standardowego rzeczownika jako leksemu jednorodzajowego, a między rzeczowniki o różnych rodzajach nie daje się z kolei rozdzielić bez części wspólnej w postaci form nierozróżnialnych" (Wojdak 2013: 73). Kryteriów definicji nie spełniają rzeczowniki, których forma mianownika liczby pojedynczej jest identyczna, natomiast znaczenie każdego leksemu inne. Chodzi o przypadki typu: bokser1 „sportowiec" – M1, bokser2 „pies" – M2, bokser3 „silnik" – M3. Wymienione rzeczowniki są rozpatrywane w słownikach jako odrębne leksemy, a ich dystynktywną cechą gramatyczną jest rodzaj wraz z formami biernika liczby pojedynczej i mnogiej oraz mianownika i wołacza liczby mnogiej.

[1] Artykuł powstał na podstawie części mojej pracy magisterskiej. Uzupełnieniem są dane z KWJP. W przypadku NKJP korzystano z innej, nowej wyszukiwarki.

Za wyznacznik rodzaju przyjęto łączliwość z innymi częściami mowy – czasownikami, przymiotnikami, zaimkami, a także liczebnikami (Saloni 1976: 53–54). Kontekstem podstawowym był biernik liczby mnogiej. Dodatkowo posłużono się mianownikiem liczby mnogiej, który jest jednak słabszym kontekstem niż biernik (ze względu na zjawisko deprecjatywności, występujące w mianowniku i wołaczu liczby mnogiej[2]), dlatego w analizie rozgraniczono ogólnie użycia męskoosobowe (M1) i niemęskoosobowe (-M1). Wnioski co do interpretacji rodzajowej wyciągać można, łącząc uzyskane wyniki w wystąpieniach biernikowych i mianownikowych.

Źródłem materiału stały się dwa zasoby tekstowe języka polskiego: Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP) – zawierający publikacje do 2010 r., oraz Korpus Współczesnego Języka Polskiego (KWJP)[3] – przechowujący dane z lat 2011–2020. Dla zachowania możliwie szerokiego pola badawczego w obydwu korpusach posłużono się pełnym zasobem. Narzędziem, które wykorzystano do wyszukania materiału w NKJP, była wyszukiwarka MTAS i dostępna w niej baza 300M segmentów. Natomiast w KWJP ustawiono opcję Wybierz wszystkie – dającą dostęp do ponad miliarda słów.

Wzór wyszukiwania w korpusach prezentuje się następująco:

- dla NKJP:
  [base=szukane słowo w mianowniku l.poj.*&case=acc&number=pl]*
  i *[base*=szukane słowo w mianowniku l.poj.*&case=nom&number=pl]*
- dla KWJP:
  *[(lemma="(*słowo w mianowniku l.poj*)"&pos="(subst)"&case="(acc)"&number="(pl)")]* i *[(lemma="(*słowo w mianowniku l.poj*)"&pos="(subst)"&case="(nom)"&number="(pl)")]*

Próbkę badawczą stanowiły 32 rzeczowniki, będące nazwami osób (ludzi). Do takiej grupy zawężono pierwotnie zebrane leksemy, wyłączając (także ze względu na objętość artykułu) z prezentowanego tu materiału np. oscylujące między rodzajem M1 i M2 nazwy istot baśniowych, mitologicznych (*centaur*, *gnom* itp.). Analizowane rzeczowniki zebrano w tabeli 1 i podano ich znaczenie za Piotrem Wojdakiem. Użyte skróty pochodzą z jego monografii.

[2] Na temat zjawiska deprecjatywności i jego interpretacji istnieje bogata literatura, zob. Saloni (1988), Laskowski (1998: 212–213), Bańko (2002: 147–148), Bobrowski (2006), Łaziński (2006: 176–177), Bogusławski (2007), Jadacka (2007: 20), Kosek (2010), Szałkiewicz (2010), Skowrońska (2011a), Skowrońska (2011b).

[3] Informacje szczegółowe na temat powyższych korpusów podane są w publikacjach *Narodowy Korpus Języka Polskiego* (2012) oraz *Korpus Współczesnego Języka Polskiego. Dekada 2011–2020* (2025).

Tabela 1. Materiał poddany analizie

Lp	Jednostka	Znaczenie (za P. Wojdakiem)
1	bąk	pot. żart. przen. ‘małe ruchliwe dziecko’
2	blondas	pot. żart. ‘osoba mająca włosy blond’
3	bobas	pot. ‘małe dziecko, niemowlę’
4	brudas	pot. ‘osoba brudna, niechlujna’
5	byk	pot. przen. ‘duży, silny, zwykle niechętny do pracy mężczyzna’
6	cielak	pot. przen. ‘osoba młoda nierozgarnięta, nieenergiczna’
7	głąb	pot. pejorat. ‘osoba głupia, niezdolna, bezmyślna = tępak, przygłup’
8	głodomór	pot. żart. ‘ktoś, kto wciąż odczuwa głód i może bardzo dużo zjeść’
9	głuptas	pot. z pobłażaniem: ‘osoba nierozsądna, naiwna, niemądra’
10	grubas	pot. pejorat. ‘osoba otyła’
11	kłamczuch	pot. pejorat. ‘ten, kto mówi nieprawdę, zmyśla (zwłaszcza w drobnych sprawach)’
12	kocmołuch	pot. pejorat. ‘osoba brudna, niechlujna, zaniedbana (zwykle kobieta)’
13	koczkodan	pot. pejorat. przen. ‘osoba (zwykle kobieta) brzydka, dziwacznie, niegustownie ubrana = czupiradło”<rum.>
14	leniuch	pot. ‘osoba leniwa = leń’
15	leniuszek	pot. zdr. od ‘leń’
16	lizus	pot. pejorat. ‘osoba, która nadskakuje komuś, zwykle przełożonemu, dla pozyskania jego względów = pochlebca, wazeliniarz’
17	łakomczuch	pot. ‘osoba łakoma’
18	łasuch	‘osoba łakoma = łakomczuch’
19	łobuziak	pot. ‘z pobłażaniem traktowane niegrzeczne, psotne dziecko’
20	miś	pot. pieszcz. przen. ‘mężczyzna: a) traktowany pieszczotliwie, b) duży, tęgi, powolny (traktowany z pobłażaniem)’
21	młot	pot. pejorat. przen. ‘obraźliwie o kimś, kto jest uważany za głupiego, tępego’
22	nieuk	pot. pejorat. ‘osoba nieprzykładająca się do nauki, której brakuje wiedzy’
23	orzeł	pot. przen. ‘osoba bardzo dobra w jakiejś dziedzinie’
24	padalec	pot. pejorat. przen. ‘osoba, która budzi wstręt lub pogardę swoim nieuczciwym lub służalczym postępowaniem’
25	pędziwiatr	pot. ‘osoba będąca w ciągłym ruchu, działająca szybko i chaotycznie = lekkoduch’
26	pleciuch	pot. pejorat. ‘osoba, która plotkuje’
27	przedszkolak	pot. ‘dziecko uczęszczające do przedszkola’
28	ptaszek	pot. przen. ‘gagatek, nicpoń, ziółko, spryciarz, rozrabiaka, łobuz’
29	rodzynek	pot. przen. ‘pojedynczy mężczyzna w towarzystwie kobiet’
30	szkrab	pot. żart. ‘małe dziecko’
31	śpioch	pot. ‘osoba, która lubi dużo spać i późno wstawać’
32	tłuk	pot. pejorat. ‘osoba mało rozgarnięta = tłumok, prostak, ćwok, matoł, tępak’

Za cechy charakterystyczne opisywanych leksemów można uznać ich przynależność w zdecydowanej większości do polszczyzny potocznej i nacechowanie, co w słowniku oddają kwalifikatory w rodzaju *pot.*, *żart.*, *pieszcz.*, *pejorat.* itp. Zgodnie z sugestią autora przywoływanej monografii (Wojdak 2013) podjęto próbę pogrupowania analizowanych jednostek wielorodzajowych. Wyodrębniono dwa zbiory:

1) neosemantyzmy – a więc nazwy osób wywodzące się (przeniesione) z nazw zwierząt lub rzeczy: *bąk, byk, cielak, głąb, koczkodan, miś, młot, orzeł, padalec, ptaszek, rodzynek, tłuk*;
2) leksemy powstałe przy użyciu środków morfologicznych, w większości pochodne synchronicznie: *blondas, bobas, brudas, głodomór, głuptas, grubas, kłamczuch, leniuch, leniuszek, lizus, łakomczuch, łasuch, łobuziak, nieuk, pędziwiatr, pleciuch, przedszkolak, śpioch*. Za leksemy o zatartej współcześnie motywacji uznać można określenia *kocmołuch* i *szkrab* (uwagi o ich motywacji podaje WSJP).

Przyjęto wstępnie hipotezę, że leksemy drugiej grupy (które można by określić jako „pierwotne" nazwy osób) częściej występują w rodzaju męskoosobowym niż leksemy grupy pierwszej.

2. Kilka uwag o pracy z korpusem

Korzystanie z korpusu i interpretacja danych wymaga szczególnej uwagi ze względu na dwa typy problemów. Pierwszy to błędy automatycznego tagowania, np. w zdaniu: *Spotykamy je nawet w łazience, gdzie mamy* ***bobasów*** *mogą na przewijaku zmienić im pieluszkę.* (MTAS – opis [bobas:subst:pl:acc:m1]) w informacji składniowej wskazano acc, chociaż faktycznie to gen. Z kolei w zdaniu *No i się dowiedziałem, że kibole, którzy demolują nam stadiony i wymagają specjalnych policyjnych eskort, to w gruncie rzeczy kompletne* głąby*, groteskowo zaprzęgające patriotyczne symbole do prymitywnej ekspresji swoich emocji* błędne otagowanie dotyczy zarówno przypadka, jak i rodzaju – [głąb:subst:pl:acc:m3]. Tego typu błędy pojawiają się z dużą częstotliwością w obydwu korpusach. Oto przykład z KWJP: *Jeżeli ktoś mówi o tych ludziach ćpuny i brudasy, jest po prostu tępakiem – brudasy* opisano jako acc zamiast nom.

Analiza materiału musi być w związku z tym przeprowadzona ze szczególną pieczołowitością. Mając powyższe na uwadze, oprócz przyjętego wzoru zapytań wpisywano w wyszukiwarkę również poszukiwane formy tekstowe – właściwe dla acc pl oraz nom pl – w przypadku form, których wystąpień nie potwierdzono wzorem zapytań. Poniżej kilka pozyskanych tą drogą

przykładów. Formy podane w tabelce mają w opisie (tagowaniu) korpusowym błędne oznaczenie rodzaju lub przypadka. W dwu przykładach (*rodzynki*, *łasuchy*), trudnych ze względu na homonimię form, kontekst wskazywałby na wartość *M* (formy leksemów *rodzynek*, *łasuch*).

Tabela 2. Błędy w opisie korpusowym (tagowaniu) rodzaju lub przypadka

NKJP	*Cały dzień ucztowano. Ledwo* ***miejscowe śpiochy*** *kończyły śniadanie…* – tag: *f*	K. Uniechowska-Dembińska: *Był pałac*, 2008 – kanał książka
KWJP	*– młodzi artyści przeważnie potrafią tylko wykonywać covery, brakuje im natomiast pomysłu na własną karierę. Nierzadko* ***charyzmatyczne rodzynki****, które na wizji pokazują pazur, nie potrafią przeciwstawić się wymaganiom producenta i dają się wtłoczyć w popową maszynkę do mielenia.* – tag: *f*	„Esensja" 2013 – kanał prasa
NKJP	*– Co będzie, jeśli rewizja u Kuryłły nie da nam pamiętnika? Spłoszymy* ***ptaszków*** *i Klaus wróci z niczym do Niemiec.* – tag: *gen*	Z. Nienacki: *Księga strachów*, 1987 – kanał książka
NKJP	*Upalna letnia pogoda jak magnes podziałała na mieszkańców gminy Cedry Wielkie. Na festynie „Powitanie lata" w Trutnowach bawiły się dzieci, młodzież i dorośli. Najmłodszym przypadł do gustu rowerowy tor przeszkód. Wiele emocji wywołało przeciąganie liny. Pełna woli walki okazała się drużyna dziewcząt, która pokonała inne zespoły.* ***Na wszystkie łakomczuchy*** *czekała kawiarenka pełna słodkich pyszności i bar z przysmakami z grilla.* – tag: *nom, f*	„Dziennik Bałtycki" 2005 – kanał prasa

Druga trudność dotyczy generalnie przykładów, a więc uzusu, a nie wykorzystywanych korpusów jako takich. W wielu odnalezionych zdaniach można zauważyć problemy z uzgodnieniem składniowym, tworzenie konstrukcji hybrydalnych (szerzej o takich konstrukcjach zob. Skowrońska 2011b). Formy „nieosobowe" rzeczownika łączone są z męskoosobowymi formami czasownika, co rodzi trudności interpretacyjne, np.: *Jeśli się mylę to napisz konowale z szwajcarskiej a rodzina cię nie pozna kłamczuchy kasę dostali to mają interes kłamać o pandemii* – (KWJP, kanał prasa, „Fakt", 2020). Podobnie w następnych przykładach: *Nim Donald zbiegł po schodach, już mu go łobuziaki porwali.* (NKJP, kanał książka: W. Żukrowski: *Kamienne tablice*, 1994); *Te dwa lizusy całymi dniami przebywali u jego boku i schlebiali mu na każdym kroku, wypełniając każde jego życzenie biegiem, z językami na brodach.* (KWJP, kanał książka: K. Cirkot: *Wyżej już tylko bogowie*, 2009).

Ostatnie zdanie to wyraźny przykład mieszanej składni rodzajowej rzeczownika. W połączeniu z zaimkiem i liczebnikiem (*te dwa*) zastosowano

łączliwość niemęskoosobową, z czasownikiem (*przebywali*, *schlebiali*) – męskoosobową. Nie jest to odosobniony przypadek i być może należałoby łączyć go ze zjawiskiem już zaobserwowanym i opisanym w literaturze. Mowa tu o prawidłowościach dotyczących wielorodzajowości tekstowej (*in praesentia*), która związana jest z narastającą w miarę oddalania się od rzeczownika skłonnością do zgody naturalnej (*ad sensum*) kosztem zgody gramatycznej (*ad formam*). Koncepcję tę przywołuje Wojdak w swojej monografii (s. 87–90). Przytoczony przykład obrazuje podobną sytuację: *Dobrze znał swój teren i ludzi, to byli rozsądni towarzysze, zaprawieni w partyzantce, może nie jakieś orły, on sam się za takiego nie uważał, ale tu, w tym mieście, robili dobrą partyjną robotę.* (NKJP, kanał książka: M. Gutowska-Adamczyk: *Cukiernia Pod Amorem. Dziedzictwo Hryciów*, 2018).

3. Dane korpusowe i ich interpretacja

Przeszukiwano materiał w obu korpusach, uwzględniając tylko przywołane w tabeli 1. znaczenia. Uzyskane dane frekwencyjne zestawiono w tabeli 3.

W tabeli 3. podano liczbowe wyniki, odzwierciedlające ilościowy stan obserwowanych w korpusach użyć. Przy niektórych rzeczownikach podano informację *brak w zn.* Opis ten oznacza, że poszukiwana forma występuje w wynikach korpusowych, żadne z wystąpień nie odpowiada jednak przyjętej definicji. I tak dla leksemów: *bąk* przykłady korpusowe odnoszą się głównie do znaczenia ‘owad’ lub ‘gazy jelitowe’, *cielak* – ‘młode bydło’, *rodzynek* – ‘bakalie’. Dla jednostek, dla których w korpusach, po wpisaniu zapytania, nie znaleziono potwierdzeń (*bąk, blondas, bobas, brudas, byk, cielak, głąb, głodomór, głuptas, grubas, kłamczuch, kocmołuch, koczkodan, leniuch, leniuszek, lizus, łakomczuch, łasuch, łobuziak, miś, młot, nieuk, padalec, pędziwiatr, pleciuch, ptaszek, rodzynek, szkrab, śpioch, tłuk*), zastosowano dodatkową obserwację. Polegała ona na analizie wyników otrzymanych po wprowadzeniu w wiersz zapytań formy właściwej dla acc oraz nom pl. Dla części rzeczowników liczba przykładów okazała się znikoma, twierdzenia formułowane na tej podstawie trzeba zatem z konieczności traktować ostrożnie, choć w podsumowaniach brano pod uwagę wszystkie wyniki.

Po przeanalizowaniu tabeli wystąpień wybranych leksemów w bierniku liczby mnogiej w tekstach publikowanych do 2010 r. (źródło NKJP) można stwierdzić, że 17 wykazuje przewagę wystąpień z łączliwością męskoosobową nad męskożywotną, 3 wykazują tendencję odwrotną, a dla 12 jednostek nie znaleziono potwierdzeń tekstowych. Wyniki z KWJP wskazują na przewagę łączliwości męskoosobowej dla 21 leksemów, 7 jednostek wykazuje przewagę

Tabela 3. Statystyka wystąpień w formach M1 i M2

Lp	Jednostka	NKJP – MTAS				KWJP			
		acc pl		nom pl		acc pl		nom pl	
		M1	M2	M1	-M1	M1	M2	M1	-M1
1	bąk	brak w zn.	brak w zn.	0	6	0	brak w zn.	brak w zn.	brak w zn.
2	blondas	2	0	2	2	1	0	0	2
3	bobas	0	2	0	10	1	21	0	26
4	brudas	17	1	0	38	79	5	0	142
5	byk	2	0	0	29	2	1	0	7
6	cielak	0	0	0	2	1	brak w zn.	0	4
7	głąb	1	0	0	32	5	1	0	29
8	głodomór	7	0	0	13	11	2	2	12
9	głuptas	2	0	0	11	2	0	0	10
10	grubas	12	0	0	35	26	6	2	64
11	kłamczuch	0	0	0	1	2	1	0	13
12	kocmołuch	0	0	0	3	1	5	0	5
13	koczkodan	0	0	0	1	0	1	0	4
14	leniuch	5	0	0	17	21	1	0	40
15	leniuszek	0	0	0	2	1	0	0	1
16	lizus	6	0	5	7	40	0	9	32
17	łakomczuch	4	1	0	3	6	0	0	4
18	łasuch	5	0	0	12	35	2	0	32
19	łobuziak	2	0	1	12	10	1	0	24
20	miś	0	0	0	8	1	0	2	7
21	młot	0	0	0	4	0	1	0	4
22	nieuk	12	0	6	21	39	1	4	15
23	orzeł	7	6	1	28	13	9	0	18
24	padalec	0	2	0	2	2	0	0	5
25	pędziwiatr	0	0	0	1	3	0	0	2
26	pleciuch	0	0	0	1	0	0	0	1
27	przedszkolak	64	21	30	708	247	257	45	139
28	ptaszek	3	0	1	11	3	12	1	18
29	rodzynek	brak w zn.	brak w zn.	brak w zn.	2	brak w zn.	brak w zn.	brak w zn.	1
30	szkrab	1	3	0	18	0	12	0	68
31	śpioch	9	0	0	3	10	0	0	11
32	tłuk	0	0	0	1	0	0	0	5

łączliwości typu M2, dla 4 nie znaleziono wystąpień w acc. W tabeli 4 zestawiono leksemy, które w obydwu korpusach wykazują przewagę jednego typu łączliwości w bierniku liczby mnogiej.

Tabela 4. Leksemy o przewadze jednego typu łączliwości (acc)

Acc	NKJP i KWJP
M1	blondas, brudas, byk, głąb, głodomór, głuptas, grubas, leniuch, lizus, łakomczuch, łasuch, łobuziak, nieuk, orzeł, śpioch
M2	bobas, szkrab

W przypadku mianownika w obu korpusach zdecydowanie przeważają połączenia niemęskoosobowe. Nie oznacza to jednak automatycznie dwurodzajowości. Ze względu na deprecjatywność nie da się rozstrzygnąć bez włączenia wyników w bierniku, czy mamy do czynienia z deprecjatywną formą rodzaju M1, czy rodzajem M2. Tendencja do niemęskoosobowej łączliwości nie jest zaskakująca, ponieważ większość analizowanych przykładów to rzeczowniki nacechowane, dla których forma deprecjatywna uznawana jest za przeważającą (Saloni 1988; Skowrońska 2011). Do roli kontekstu wyjściowego urasta w takiej sytuacji łączliwość w bierniku. W interpretacji nieco mylić może też korpusowy opis, ponieważ w NKJP formy deprecjatywne mają w tagowaniu konsekwentnie przypisaną wartość M2 (zob. np. *brudasy* w wyszukiwarce MTAS).

Poniżej wymieniono leksemy, które mają potwierdzoną dwojaką łączliwość w bierniku lm (na tej podstawie można powiedzieć, że funkcjonują jako dwurodzajowe w uzusie):

- według danych z NKJP – *brudas, grubas, leniuch, łakomczuch, orzeł, przedszkolak, szkrab*,
- według danych z KWJP – *bobas, brudas, byk, głąb, głodomór, grubas, kłamczuch, kocmołuch, leniuch, łasuch, nieuk, orzeł, przedszkolak, ptaszek*.

Analiza jakościowa wyników pozwala stwierdzić, że motywacja według przyjętego wcześniej podziału nie wpływa zasadniczo na wartość rodzaju, tzn. nie da się stwierdzić, że w którejś z dwóch wyróżnionych grup występuje silniejsza tendencja do przyjmowania jednej z wartości rodzaju.

Jako potwierdzenie przywołano kilka przykładów z korpusów, obrazujących zróżnicowaną łączliwość w bierniku leksemów z obu grup motywacyjnych. Dodatkowo podano źródło, z którego pochodzi cytat (tab. 5).

Nie dla wszystkich analizowanych w artykule leksemów zostało zaobserwowane w wystąpieniach korpusowych zjawisko wielorodzajowości. Gdyby wnioski oprzeć tylko na wystąpieniach biernikowych (niezależnie od ilości przykładów), niektórym jednostkom należałoby przypisać tylko jeden ro-

Tabela 5. Przykłady leksemów o zróżnicowanej łączliwości w bierniku

Korpus	Przykłady	Źródło
KWJP	*Wystrzelać wszystkich* ***brudasów.***	„Gazeta Wyborcza" 2015 – kanał prasa
KWJP	*Zazwyczaj to były głupie i chore teksty pod naszym adresem w stylu właśnie, że przywożę do Wałbrzycha '****brudasy****, czarnuchy, choroby' – opowiada.*	„Fakt" 2018 – kanał prasa
KWJP	*Ale przypominają o tym, bo cały świat ma ich za* ***głąbów****, którzy w pięcioliterowym wyrazie potrafią popełnić sześć błędów.*	„Dziennik Gazeta Prawna" 2014 – kanał prasa
KWJP	*Zawsze miałam wrażenie, że nie chciało mu się uczyć, że uważał nas za* ***głąby****, że nie chciał i nie potrafił do nas dotrzeć.*	„Gazeta Lokalna – Szczecin" 2019 – kanał prasa
NKJP	*Więc patrzyłem na nich, na tych* ***orłów****, czekałem, co pokażą za pięć lat.* – M1	„Gazeta Wyborcza" 1996 – kanał prasa
NKJP	*Starzy ich wychowali na* ***orły****, w poczuciu, że cały świat mogą i powinni zdobywać, ale ci młodzi siedzą teraz ze starymi na ich garnuszku, w ich mieszkaniach.* – M2	„Polityka", 2006 – kanał prasa
KWJP	*Przecież wszystkie dzieci świata uwielbiają wesołych* ***grubasów****!* – M1	T. Mróz: *Dziecięce zabawy*, 2018 – kanał książka
KWJP	*Po kilka par majtek, kostium, kilka sztuk T-shirtów i krótkich spodenek, jedne na drugich, przebralibyśmy się za dwa* ***grubasy*** *z chudymi głowami i kończynami* – M2	G. Getler: *Żona Aaona*, 2018 – kanał książka

dzaj (*koczkodan, młot* – M2, *blondas, cielak, głuptas, leniuszek, lizus, miś, pędziwiatr, śpioch* – M1). Połączenie wyników wyszukiwania dla biernika i mianownika liczby mnogiej daje bardziej złożony obraz. Nadal jednak cztery leksemy (*bąk, pleciuch, rodzynek, tłuk*) nie posiadają tekstowego potwierdzenia wielorodzajowości.

Choć oczywiście analiza 32 jednostek jest jedynie próbką badawczą, można na jej podstawie pokusić się o kilka wniosków nieco ogólniejszych.

1. Metoda opisu zastosowana we *Wielorodzajowości* wśród rzeczowników współczesnej *polszczyzny* wydaje się trafna. Sposób przypisania tam rodzaju leksemom rzeczownikowym (czyli uwzględnienie przy opisie rzeczowników typu *grubas, łobuziak* dwu możliwych łączliwości) oddaje rzeczywisty obraz zachowań językowych.
2. Przypisanie rzeczownikowi cechy wielorodzajowości powinno odbywać się przez połączenie wystąpień mianownikowych i biernikowych. Ze względu na „zakłócenie" w postaci deprecjatywności punktem wyjścia powinna być jednak, jak się wydaje, analiza łączliwości w bierniku liczby mnogiej.

3. Weryfikacja materiału pozyskanego dla wystąpień w mianowniku liczby mnogiej pozwala na wyciągnięcie wniosku o tendencji do pozostawiania niemęskoosobowej łączliwości. Taka zależność ma zastosowanie nie tylko dla leksemów prymarnie nazywających rzeczy, rośliny czy zwierzęta, ale też tych, które nie pochodzą od nazw nieosobowych. Taka tendencja potwierdza słuszność opisu przyjętego w monografii Wojdaka, w której większość analizowanych tu leksemów pozbawiona jest w opisie mocnego rodzaju męskoosobowego (co przedstawia zapis: $M1_{-M}$ /M2).
4. Ze względu na wykazane błędy w anotacji (błędne dopasowania rzeczownika do przypadka/rodzaju), badania korpusowe nad wielorodzajowością nie mogą opierać się wyłącznie na wynikach ilościowych. Niezbędna jest ręczna analiza jakościowa każdego przykładu w celu ograniczenia nieprawidłowych wyników. Przy wnioskowaniu należy mieć na uwadze również czynnik ludzki – materiał jest obszerny, zachodzi prawdopodobieństwo pominięcia przykładu.
5. W artykule przywołano niewielką część pozyskanego materiału źródłowego. Studia w zakresie całości zagadnienia są tematem obszernym. Nie należy też zapominać, że wahania, o których dyskutują językoznawcy, dotyczą nie tylko rodzajów M1 oraz M2. Istnieją także różnice w ocenie zakresu rodzajów M1 i M3; M1 i N, M i F, F i N. Studiami korpusowymi należy objąć cały obszar wahań rodzajowych. Dopiero na tak opracowanym materiale można opisywać funkcjonowanie kategorii rodzaju leksemów rzeczownikowych współczesnego języka polskiego.

Literatura

Bańko M. (2002): *Wykłady z polskiej fleksji*. Rozdz. 9. Warszawa.

Bobrowski I. (2006): *Jeszcze o rodzaju gramatycznym rzeczownika*. „Polonica" 26–27, s. 231–244.

Bogusławski A. (2007): *Przyjacioły jak sokoły. Rzecz o tym, jak Polacy bawią się fleksją*. [W:] *Preteksty – teksty – konteksty*. Kielce, s. 281–290.

Jadacka H. (2007): *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa.

Kieraś W., Marciniak M., Łaziński M., Woliński M., Bojałkowska K., Eźlakowski W., Kobyliński Ł, Komosińska D., Krasnowska-Kieraś K., Rudolf M., Tomaszewska A., Wołoszyn J., Zawadzka-Paluektau N. (2025): *Korpus Współczesnego Języka Polskiego. Dekada 2011–2020*. „Język Polski" CV, z. 2, s. 5–20. Korpus online: <https://kwjp.ipipan.waw.pl/query_corpus/21/>, dostęp: 12.12.2025–12.02.2026. KWJP

Kosek I. (2010): *Z problemu opisu tzw. form deprecjatywnych*. „Prace Językoznawcze" XII, s. 105–114.

Laskowski R. (1998): *Zagadnienia ogólne morfologii; Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna*. [W:] *Gramatyka* współczesnego *języka polskiego. Morfologia*. Wyd. drugie, zmienione. Red. R. Grzegorczykowa, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa, s. 27–86, 151–224.

Łaziński M. (2006)*: O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytularne i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa.

Przepiórkowski A., Bańko M., Górski R.L., Lewandowska-Tomaszczyk B. (red.) (2012): *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Warszawa. Korpus online: <https://nkjp.pl/>, dostęp: 12.12.2025–12.02.2026. NKJP

Saloni Z. (1976): *Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim*. [W:] *Kategorie gramatyczne grup imiennych w języku polskim*. Red. R. Laskowski. Wrocław, s. 43–78.

Saloni Z. (1988): *O tzw. formach nieosobowych [rzeczowników] męskoosobowych we współczesnej polszczyźnie*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" z. 41, s. 155–166.

Skowrońska D.A. (2011a): *Formy mianownika liczby mnogiej rzeczowników męskoosobowych i ich uwikłania składniowe we współczesnej polszczyźnie*. Olsztyn. [Niepublikowana rozprawa doktorska].

Skowrońska D.A. (2011b): *Konstrukcje hybrydalne typu* stare profesory wiedzieli, młode doktory pytali *w języku polskim*. „Język Polski" 91, z. 4, s. 284–193.

Szałkiewicz Ł. (2010): *Chamy posły i zuchy doktory – głos w sprawie deprecjatywności*. „LingVaria" nr 1(9), s. 219–232, http://www.lingvaria.polonistyka.uj.edu.pl/documents/5768825/9202430e-a2d8-4a7a-9c98-637c7a53c348.

Wojdak P. (2013): *Wielorodzajowość wśród rzeczowników współczesnej polszczyzny*. Szczecin.

Wielki słownik języka polskiego PAN. Red. P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl/>, dostęp: 12.02.2026. WSJP